

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ЗА КОНТЕКСТУ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК МАРКЕР ТИПУ ОСОБИСТІСНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ

Проаналізовано відмінності у вияві психологічних ресурсів осіб із різним типом особистісного самоздійснення. З'ясовано, що толерантні до невизначеності особи за контексту неясності задіють ресурси прагнення мудрості, відповідальності, доброти до людей. Вияв психологічних ресурсів осіб неklasичного типу особистісного самоздійснення зумовлений їхньою готовністю до розв'язання життєвих ситуацій, що характеризуються новизною і складністю.

Ключові слова: психологічні ресурси, особистісне самоздійснення, (ін)толерантність до невизначеності, екзистенційна здійсненність.

Постановка проблеми. Самоздійснення найчастіше трактують у психології як переведення можливостей людини в дійсність (А. Джемс за О. Кокун [3, с. 5]). Одним із модусів самоздійснення є особистісне самоздійснення, що характеризують як «шлях такого проходження життя, у результаті якого людина «приходить до себе» і реалізує себе» (М. Мамардашвілі за О. Кокун [3, с. 5]). Отже, ефект здійсненності людини зумовлений її можливостями. Водночас у неklasичній психології можливості означено як вияв недетермінованості, яка є інваріантом невизначеності [7]. Дослідниками [5; 1] зауважено, що невизначеність є центральною проблемою для сучасної психології особистості та соціальної психології особистості. Тому для характеристики ефективності особистісного самоздійснення людини важливо з'ясувати дескриптори інтерпретування людиною невизначеності як загрози або можливості власної здійсненності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У класичній психології невизначеність означають як характеристику ситуації з високим стресогенним потенціалом. Реакцією особи на невизначеність є уникання або долання. На думку С. Баднер [14], толерантність до невизначеності є особистісною характеристикою, що розкриває здатність людини продуктивно діяти в незнайомій ситуації, її готовність брати на себе відповідальність за розв'язання проблемної ситуації, схильність сприймати нові ситуації не як загрозливі, а як такі, що несуть нові можливості. Утвердження головним чинником розвитку особистості самої особистості [6] зумовлює новий ракурс аналізу проблеми невизначеності – екзистенційний. Екзистенція, на думку А. Ленгле, є «таким способом буття людини, коли вона постійно перебуває в ситуації, що запитує її як Person» [9, с. 233]. в екзистен-

ціальному вимірі «людина приймає рішення відповідно до суті речей» [4, с. 133], що пов'язано із прийняттям нею на себе відповідальності. Це відповідальність за вибір на користь істинності, а не невизначеності картини світу [5]. Водночас результатом розв'язання невизначеності має стати певна визначеність [2, с. 18], хоча прихильники «проекту постмодерну» [8] стверджують суб'єктивну невизначеність людини епохи постмодерну та принципу незавершеність процесів соціальної та особистісної визначуваності.

Д. Леонтьєвим охарактеризовано невизначеність як амбівалентність, двозначність, недетермінованість [5]. Саме ставлення до невизначеності як недетермінованості виводить особу у сферу можливостей і екзистенції. Але це стає можливим, якщо внутрішній світ людини є складнішим, причудливішим за зовнішній, як вважає В. Зінченко [2, с. 17–18]. у теоретичних дослідженнях І. Логінової [8] виведено, що прогресивне ускладнення системної організації людини є індикатором її самоздійснення.

Особистісне самоздійснення в неklasичній психології характеризується як «свідомий саморозвиток людини, у процесі якого розкриваються її потенційні можливості в різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів, формування власного «простору життя» [3, с. 3]; а в постмодерній психології – «послідовність конфігурування та переконафігурування особистістю меж інтерпретації свого життя як реконструювання нею життєвого нарративу» [13, с. 8].

Ймовірно, сприймання людиною невизначеності як загрози власній здійсненності або можливості віднаходження себе спричинено особливостями функціонування певних психологічних властивостей, що зумовлюють нелінійне усклад-

нення її внутрішнього світу. Такими властивостями, на наш погляд, є психологічні ресурси, які ми тлумачимо як опори інтерпретації людиною осягнення, отриманого нею в її екзистенціальному досвіді, необхідні для переведення потенцій власної сутності в особистісну форму та реалізації можливості здійснитися щодо істини [12].

Метою емпіричного дослідження було з'ясування особливості вияву психологічних ресурсів особистісного самоздійснення осіб із різним рівнем (ін)толерантності до невизначеності.

Метою статті є презентування результатів емпіричного дослідження щодо актуалізації психологічних ресурсів особистісного самоздійснення за умов невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Аксиоматичними положеннями дослідження ми висунули такі: 1) ресурси іманентні самоздійсненню; 2), фундаментальним психологічним контекстом будь-якого розуміння виступає особистість [10, с. 65]; 3) толерантність до невизначеності є особистісною характеристикою [14]. Актуалізацію ресурсів ми охарактеризували через уміння особи оперувати власними ресурсами, тобто знати їх і вміти оновлювати та вміщувати.

З метою з'ясувати особливості актуалізації психологічних ресурсів особистісного самоздійснення за умов невизначеності нами було здійснено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 384 осіб віком 17–68 років (правники, викладачі, вчителі, лікарі, студенти), серед них 62% жінок і 38% чоловіків. Діагностичним інструментарієм дослідження є: методика визначення (ін)толерантності до невизначеності С. Бадлера (адаптація Г. Солдатової, Л. Шайгерової) і авторський опитувальник психологічної ресурсності. Емпіричним дескриптором особистісного самоздійснення ми визначили екзистенційну здійсненність, яку дозволяє діагностувати шкала екзистенції (Existen zskala) А. Ленгле та К. Орглера (адаптація С. Кривцової). Ми припустили, що: 1) є відмінності в психологічних ресурсах в осіб із різним рівнем толерантності до невизначеності; 2) психологічні ресурси по-різному виявляються в різних типах особистісного самоздійснення. Типами особистісного самоздійснення ми теоретично припустили такі, що схарак-

теризовані в неklasичній і постмодерній психології особистості.

За результатами психологічного опитування встановлено, що серед опитуваних 18% властива толерантність до невизначеності, а 82% досліджуваних характеризуються високим рівнем інтолерантності до невизначеності. Порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента виявив відмінності в психологічних ресурсах осіб із різним рівнем (ін)толерантності до невизначеності (рис. 1).

Для з'ясування впливу невизначеності на вияв психологічних ресурсів особистісного самоздійснення нами було проведено математичне моделювання контексту неясності за методом аналізу головних компонентів (Principal Components and Classification) (табл. 1).

Контекст (не)ясності ми інтерпретуємо як (не)здатність особи інтерпретувати невизначеність як життєву задачу і можливість для саморозвитку.

Методом аналізу головних компонентів було встановлено особливості вияву психологічних ресурсів особистісного самоздійснення осіб із різним рівнем (ін)толерантності до невизначеності за контексту ясності та неясності (табл. 2).

Виокремлені в кожній групі досліджуваних у різних ситуаціях чинники в сукупності пояснюють понад 50% дисперсії. З'ясовано, що за контексту ясності в толерантних до невизначеності осіб труднощі самодистанціювання ініціює вияв таких психологічних ресурсів, як любов, віра в добро,

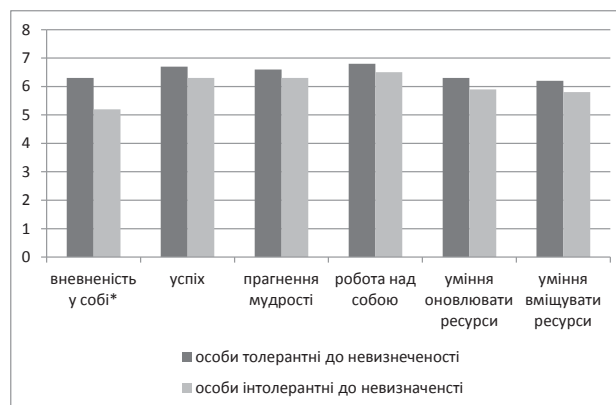

Рис. 1. Профіль психологічних ресурсів осіб із різним рівнем (ін)толерантності до невизначеності (за t-критерієм Стьюдента, $p < 0,05$; $p < 0,01^*$)

Таблиця 1

Параметри математичного моделювання контексту вияву психологічних ресурсів особистісного самоздійснення за методом аналізу головних компонентів

Параметри моделювання контексту вияву психологічних ресурсів	Математично змодельований контекст	
	ясності	неясності
показники для аналізу	психологічні ресурси	
додаткові показники	процеси екзистенційної здійсненності (самодистанціювання, самотрансценденція, свобода, відповідальність)	
активний показник	загальний рівень екзистенційної здійсненності	загальний рівень (ін)толерантності до невизначеності
групуючий показник	загальний рівень психологічної ресурсності	

**Факторні навантаження показників психологічних ресурсів
у математично змодельованому контексті (не)визначеності**

Головні і додаткові* показники аналізу		Математично змодельований контекст								
		ясності					неясності			
		толерантні до невизначеності особи		нетолерантні до невизначеності особи			толерантні до невизначеності особи		нетолерантні до невизначеності особи	
		Ф 1	Ф 2	Ф 1	Ф 2	Ф 3	Ф 1	Ф 2	Ф 1	Ф 2
Психологічні ресурси	Впевненість у собі	0,49	0,43	-0,68	0,06	-0,64	-0,68	0,06	-0,72	0,21
	Доброта до людей	0,65	-0,29	-0,68	0,39	0,43	-0,68	0,39	-0,55	-0,50
	Допомога іншим	0,07	-0,01	-0,64	0,38	0,71	-0,64	0,38	-0,63	-0,38
	Успіх	0,64	0,02	-0,47	0,40	-0,13	-0,47	0,40	-0,46	0,04
	Любов	0,85	0,32	-0,66	0,10	-0,04	-0,66	0,10	-0,66	-0,38
	Творчість	0,12	-0,05	-0,71	0,03	-0,35	-0,71	0,03	-0,73	0,24
	Віра у добро	0,81	-0,32	-0,57	0,50	0,45	-0,57	0,50	-0,53	-0,64
	Прагнення мудрості	-0,60	-0,03	-0,70	0,04	0,03	-0,70	0,04	-0,58	0,26
	Робота над собою	0,71	0,47	-0,85	-0,04	-0,23	-0,85	-0,04	-0,68	-0,01
	Самореалізація в професії	0,43	-0,14	-0,71	0,02	-0,14	-0,71	0,02	-0,69	0,37
	Відповідальність	0,88	-0,11	-0,67	0,08	0,13	-0,68	0,08	-0,62	-0,22
	Знання власних ресурсів	-0,09	0,97	-0,79	-0,50	0,06	-0,79	-0,50	-0,81	0,20
	Уміння оновлювати власні ресурси	-0,12	0,80	-0,75	-0,53	0,15	-0,75	-0,53	-0,77	0,20
	Уміння вмщувати власні ресурси	-0,04	0,93	-0,75	-0,52	0,07	-0,75	-0,52	-0,80	0,19
Процеси екзистенційної здійсненності*	Самодистанціювання	-0,86	-0,25	-0,40	-0,11	-0,02	-0,40	-0,11	-0,30	-0,05
	Самотрансценденція	-0,10	0,09	-0,47	-0,01	0,19	-0,47	-0,01	-0,49	0,01
	Свобода	0,19	-0,62	-0,37	-0,13	-0,17	-0,37	-0,13	-0,44	0,13
	Відповідальність	-0,03	-0,08	-0,21	-0,16	-0,19	-0,21	-0,16	-0,35	0,08

Умовні позначення: Ф1, Ф2, Ф3 – фактор 1, фактор 2, фактор 3; (факторна вага > 0,7).

робота над собою, відповідальність, а прагнення свободи – актуалізує знання ресурсів, уміння їх оновлювати і вмщувати. Натомість у нетолерантних до невизначеності осіб за контексту ясності утруднення в самодистанціюванні, самотрансценденції та прагненні свободи зумовлюють труднощі вияву ресурсів творчості, прагнення мудрості, знання ресурсів, уміння їх оновлювати і вмщувати; водночас трансценденція та труднощі відповідальності зумовлюють вияв ресурсу допомоги іншим.

За контексту неясності в толерантних до невизначеності осіб труднощі самодистанціювання, самотрансценденція і прагнення свободи спричиняють задіяння ресурсів впевненості в собі, доброти до людей, творчості, роботи над собою, самореалізації в професії, відповідальності, знання ресурсів, уміння їх оновлювати і вмщувати. у нетолерантних до невизначеності осіб за контексту неясності ускладнення самотрансценденції та прагнення свободи зумовлюють застосування ресурсів впевненості в собі, творчості, роботи над собою, самореалізації в професії, знання ресурсів, уміння їх оновлювати і вмщувати.

Толерантні до невизначеності особи порівняно з нетолерантними до невизначеності особами характеризуються такими особливостями:

1) за контексту ясності активацію ресурсів любові, роботи над собою та відповідальності ініціює самодистанціювання, а активацію умінь оперувати власними психологічними ресурсами – прагнення свободи; 2) за контексту неясності задіють ресурси прагнення мудрості, відповідальності, доброти до людей.

Для з'ясування особливості вияву психологічних ресурсів у різних типах особистісного самоздійснення був застосований метод класифікаційного дерева (Classification Tree (predictors)), який дозволив здійснити математичне моделювання неklasичного та постмодерного типів особистісного самоздійснення. Згідно з теоретичним означенням особистісного самоздійснення в неklasичній і постмодерній психології, ми встановили емпіричним дескриптором відповідних типів особистісного самоздійснення показник шаблону для психологічних ресурсів – екзистенційну здійсненність та (ін)толерантність до невизначеності (табл. 3).

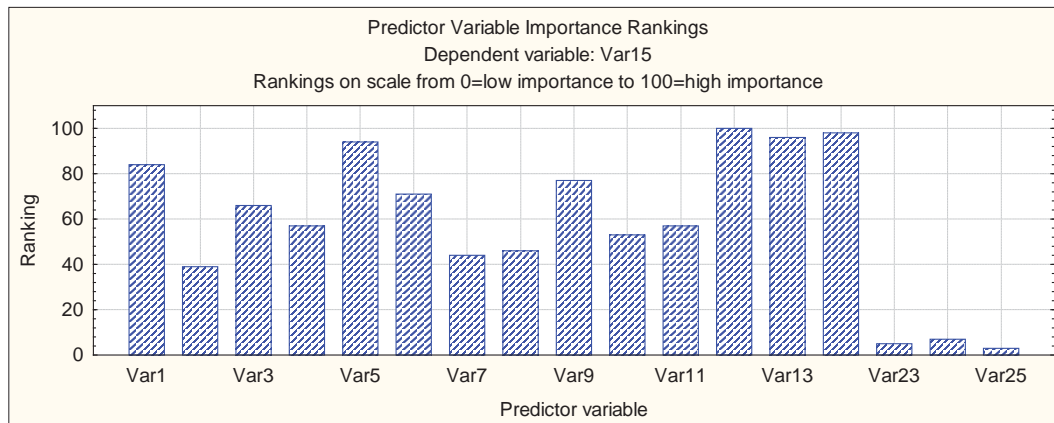
За допомогою методу класифікаційного дерева було визначено психологічні ресурси як предиктори особистісного самоздійснення (рис. 2), (рис. 3).

Результати виокремлення предикторів особистісного самоздійснення неklasичного типу

Таблиця 3

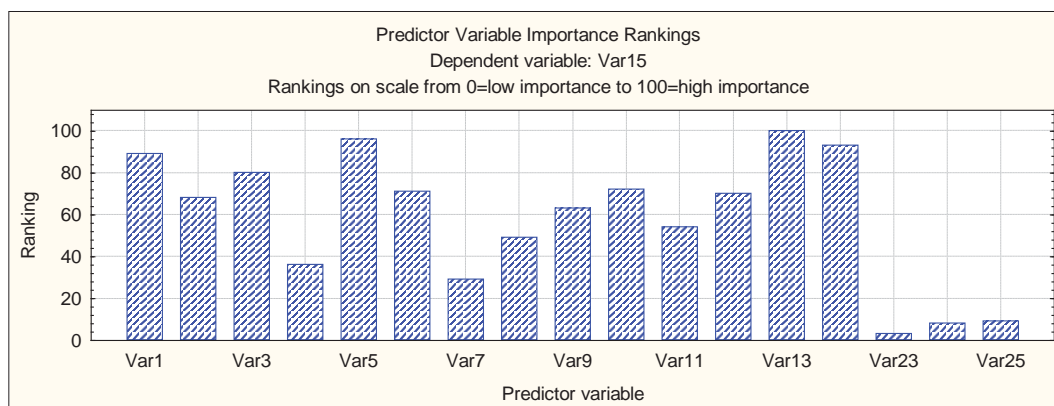
Параметри математичного моделювання неklasичного та постмодерного типів особистісного самоздійснення методом класифікації

Параметри моделювання неklasичного та постмодерного типів особистісного самоздійснення	Математично змодельований тип особистісного самоздійснення	
	Неklasичний	Постмодерний
Залежні показники	Загальний рівень психологічної ресурсності	
Категоризуючі предиктори	Психологічні ресурси	
Показники впливу	Показники (ін)толерантності до невизначеності (новизна, складність, невіршуваність)	
Шаблон	Загальний рівень екзистенційної здійсненності	Загальний рівень (ін)толерантності до невизначеності

Умовні позначення: психологічні ресурси: 1 – впевненість у собі; 2 – доброта до людей; 3 – допомога іншим; 4 – успіх; 5 – любов; 6 – творчість; 7 – віра в добро; 8 – прагнення мудрості; 9 – робота над собою; 10 – самореалізація в професії; 11 – відповідальність; 12 – знання власних психологічних ресурсів; 13 – уміння оновлювати власні психологічні ресурси; 14 – уміння вміщувати власні психологічні ресурси; показники (ін)толерантності до невизначеності: 23 – новизна; 24 – складність; 25 – невіршуваність.

Рис. 2. Психологічні ресурси як предиктори особистісного самоздійснення неklasичного типу

Умовні позначення: психологічні ресурси: 1 – впевненість у собі; 2 – доброта до людей; 3 – допомога іншим; 4 – успіх; 5 – любов; 6 – творчість; 7 – віра в добро; 8 – прагнення мудрості; 9 – робота над собою; 10 – самореалізація в професії; 11 – відповідальність; 12 – знання власних психологічних ресурсів; 13 – уміння оновлювати власні психологічні ресурси; 14 – уміння вміщувати власні психологічні ресурси; показники (ін)толерантності до невизначеності: 23 – новизна; 24 – складність; 25 – невіршуваність.

Рис. 3. Психологічні ресурси як предиктори особистісного самоздійснення постмодерного типу

вказують на те, що вияв психологічних ресурсів цього типу самоздійснення зумовлений готовністю людини до розв'язання життєвих ситуацій, що характеризуються новизною і складністю, тобто таких, в яких вона раніше не перебувала. Головними психологічними ресурсами, що актуалізуються в них у ситуації складності, є впевненість у собі, любов, робота над собою.

Наслідки виокремлення предикторів особистісного самоздійснення постмодерного типу вказують на те, що вияв психологічних ресурсів цього типу самоздійснення зумовлений сприйманням людиною життєвих ситуацій як складних і не вирішуваних, тобто таких, в які вона раніше не потрапляла та водночас не відчуває здатності їх подолати (рис. 3).

Головними психологічними ресурсами, що актуалізуються в них у ситуації складності й невирішаності, є впевненість у собі, доброта до людей, любов.

З метою визначення відмінностей вияву психологічних ресурсів за різних типів особистісного самоздійснення було проаналізовано їхню рангову значущість для здійсненості (табл. 4).

З'ясовано, що ресурси впевненості в собі, любові, творчості, а також уміння оперувати власними психологічними ресурсами є значущими як для неklasичного типу особистісного самоздійснення, так і для постмодерного. Водночас знання власних психологічних ресурсів більше властиво для неklasичного типу особистісного самоздійснення, а вміння оновлювати – для постмодерного. Водночас неklasичний тип особистісного самоздійснення більшою мірою характеризує ресурси роботи над собою, а постмодерний – ресурси допомоги іншим і самореалізації у професії, а також низький рівень значущості ресурсу віри в добро.

Результати емпіричного дослідження дають підстави стверджувати, що гіпотеза про наявність відмінностей у психологічних ресурсах в осіб із різним рівнем толерантності до невизначеності доведена. Зокрема, толерантні до невизначеності особи характеризуються значно вищим рівнем ресурсу впевненості в собі. Встановлено, що в математично змодельованому контексті (не)ясності рівень вияву психологічних ресурсів зумовлений особливостями процесів екзистенційної здійсненості. Гіпотеза про відмінності у вияві психологічних ресурсів у різних типах особистісного самоздійснення є підтвердженою.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження дозволяють узагальнити, що тип особистісного самоздійснення людини моделюється співвідношенням її психологічних ресурсів. Зокрема, у неklasичному типі особистісного самоздійснення головними ресурсами, що зумовлюють здатність особи до самодистанціювання як створення вільного внутрішнього простору, тобто території внутрішнього діалогу, є любов, віра в добро, робота над собою, відповідальність. Ресурс віри в добро означає переконаність у наявності справедливості й уміння бути милосердним, віра в Бога й уміння сподіватися; відсутність відчаю та амбівалентності (неоднозначності) у сприйманні життя, себе та людей; уміння співчувати, розділяти та зменшувати горе близьких людей. Ресурс роботи над собою – саморозуміння та самозміна на основі рефлексії й аналізу власних особистісних рис, поведінки, уміння, психологічна внутрішня робота над умінням любити та доланням страху перед життям. Саме активація ресурсу роботи над собою зумовлює підвищення рівня знання власних ресурсів, тобто реалістичне оцінювання своїх

психологічних можливостей та їхніх меж, а також своїх індивідуальних особливостей, знання про напрями саморозвитку й уміння його здійснювати.

Особи постмодерного типу особистісного самоздійснення в ситуаціях, які вони сприймають як невизначені, тобто складні та невирішані, втрачають ресурс відповідальності та не виявляють ресурсу прагнення мудрості. у ситуаціях невизначеності особи такого типу особистісного самоздійснення оновлюють власні ресурси, тобто знання способів зменшення та позбавлення напруги й уміння їх задіювати для заспокоєння та відчуття внутрішньої рівноваги, уміння поповнювати свої психологічні ресурси шляхом творчості, успіху, любові.

Можна зробити висновок про те, що ресурси віри в добро та роботи над собою є визначальними для інтерпретування людиною складних життєвих ситуацій не як загроз, а як можливостей. Вказані ресурси є маркером неklasичного типу особистісного самоздійснення. Вважаємо, що навчання актуалізуванню власних психологічних ресурсів методом самоаналізу та рефлексування може сприяти сприйманню людьми невизначеності як можливостей.

Література:

1. Белинская Е. Неопределенность как категория современной социальной психологии личности / Е. Белинская // Психологические исследования. – 2014. – Т. 7. – № 36. – С. 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyctudy.ru/index.php/num/2014v7n36/1014-belinskaya36.html>.
2. Зинченко В. Толерантность к неопределенности : новость или психологическая традиция? / В. Зинченко // Вопросы психологии. – 2007. – № 6. – С. 3–20.
3. Кокун О. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології / О. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 9. – С. 1–5.
4. Леонтьев Д. Личность в непредсказуемом мире / Д. Леонтьев // Методология и история психологии. – 2010. – Том 5. – Вып. 5. – С. 120–140.
5. Леонтьев Д. Вызов неопределенности как центральная проблема психологии личности / Д. Леонтьев // Психологические исследования. – 2015. – Т. 8. – № 40 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyctudy.ru/index.php/num/2015v8n40/1110-leontiev40.html>.
6. Леонтьев Д. Неклассический вектор в психологии / Д. Леонтьев // Постнеклассическая психология. – 2005. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://narrativepsy.narod.ru/num1-2005_51.html.
7. Леонтьев Д. Новые ориентиры понимания личности в психологии : от необходимого к

- возможному / Д. Леонтьев // Вопросы психологии. – 2011. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://publications.hse.ru/view/82302791>.
8. Логинова И. Жизненное самоосуществление человека как проявление самоорганизации психологической системы / И. Логинова // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 336. – С. 169–173.
 9. Лэнгле А. Что движет человеком? Экзистенциально-аналитическая теория эмоций / А. Лэнгле ; пер. с нем. – М. : Генезис, 2009. – 235с.
 10. Савелюк Н. Контекст як системний чинник розуміння дискурсу : філософські, лінгвістичні та психологічні аспекти / Н. Савелюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2015. – Вип. 1. – Том 1. – С. 61–65.
 11. Харре Р. Вторая когнитивная революция / Р. Харре ; пер. с англ. // Психологический журнал. – 1996. – № 17 (2). – С. 3–15.
 12. Штепа О. Тренди ресурсного дискурсу особистісного самоздійснення / О. Штепа // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової. – 2017. – № 2 (18). – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. – С. 210–216.
 13. Як будувати власне майбутнє : життєві завдання особистості : [наук. моногр.] / за наук. ред. Т. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.
 14. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable / S. Budner // Journal of personality. – 1982. – Vol. 30. – P. 29–50.

Штепа Е. С. Актуализация психологических ресурсов в контексте неопределенности как маркер типа личностного самоосуществления

Проанализированы отличия в проявлении психологических ресурсов людей с разным типом личностного самоосуществления. Установлено, что толерантные к неопределенности люди в контексте неясности активируют ресурсы стремления к мудрости, ответственности, доброты к людям. Проявление психологических ресурсов людей неклассического типа личностного самоосуществления обусловлено их готовностью к разрешению жизненных ситуаций, характеризующихся новизной и сложностью.

Ключевые слова: психологические ресурсы, личностное самоосуществление, (ин)толерантность к неопределенности, экзистенциальная осуществленность.

Shtepa O. S. Actualizing of psychological resources in the context of ambiguity as a marker of the types of personality self-fulfillment

The differences in the manifestation of psychological resources of people with different types of personal self-realization are analyzed. It is established that individuals tolerant of uncertainty, in the context of ambiguity, activate the resources of striving for wisdom, responsibility, kindness to people. The manifestation of the psychological resources of people of a nonclassical type of personal self-realization is determined by the willingness to resolve life situations characterized by novelty and complexity. The main psychological resources that are actualized in a situation of complexity are self-confidence, love, work on oneself.

Key words: psychological resources, personality self-fulfillment, (in)tolerance of ambiguity, essence's fulfillment.